

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

САВЕНКО ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 340.12:111.32

**ЗАКОН У СТРУКТУРІ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ:
ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий консультант –

доктор юридичних наук, професор
Цимбалюк Михайло Михайлович,
Заслужений юрист України, академік
Академії наук вищої освіти України

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Сливка Степан Степанович,
Навчально-науковий інститут права та
психології Національного університету
«Львівська політехніка»,
завідувач кафедри теорії та філософії права

доктор юридичних наук, доцент
Литвинов Олександр Миколайович,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк), професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін

доктор юридичних наук, доцент
Гураленко Наталія Анатоліївна,
Чернівецький національний університет
імені Ю. Федьковича,
доцент кафедри філософії та теорії права

Захист відбудеться «26» грудня 2017 р. о 9-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, головний корпус, ауд. 226)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «25» листопада 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Закон – одна із центральних філософсько-правових категорій, що теоретично фіксує багатоаспектне природно-історичне підпорядкування людини собі. Проте політико-правова деформація сприйняття ключового поняття «закон» привнесла чимало хибних уявлень про його сутність і механізм реалізації у правовій реальності. У політико-правовій рецепції закон, здебільшого, постає механізмом гіперболізації права і маніпулювання свідомістю людини. Закон у структурі правової реальності – найважливіша вісь, ідеал, навколо якого і вибудовується правова дійсність. Філософсько-правова модель закону у структурі правової реальності пропонує трактування універсальності та загальнолюдського значення ідеального проектування закону у глобальному вимірі. Закон, будучи необхідним, істотним інструментом у встановленні правопорядку, діє лише за відповідних умов, проектуючи при цьому не будь-яке, а визначене в своїй основі конкретно-організоване мислення. Суворі регламентованість дії законів виявляє світоглядні уявлення про цінності буття. Пізнавши, наприклад, закони розвитку суспільства та умови, в яких вони діють, люди у своїй синергії здатні керувати суспільними процесами, подекуди визначати хід історичних подій. Таким чином, закон є істотним і необхідним, загальним і повторюваним зв'язком між явищами матеріального світу, що спричиняє передбачуваний розвиток подій.

Переосмислення законів у сучасній юридичній науці формується на основі філософських підходів, з-поміж яких вагоме місце займає саме правова реальність як вища форма систематизації теорії правового знання. Системний аналіз закону в структурі правової реальності вимірює формальне впровадження законодавством вивіrenих рішень.

Юридичний зміст категорії правової реальності не ототожнюється з правовою системою, а, натомість, постає у декількох її площинах:

- інтелектуально-психологічна (включає правову ментальність, правову науку, звичаї, традиції, емпіричні знання, правову культуру тощо);
- нормативно-регулятивна (включає систему юридичних норм і суспільних правовідносин);
- соціально-регулятивна (включає рівень належності до правової реальності закладених у ній можливостей);
- організаційно-діяльнісна (включає усі види правової поведінки, правотворчість, правоохоронну практику, діяльність громадян і органів влади в межах верховенства права тощо).

Зазначене дає підстави стверджувати, що «правова реальність» як поняття, ширше, ніж «правова система», у вимірі своєї значущості й вагомості у правовій ментальності. Будучи частиною системно-правової свідомості в духовній культурі суспільства, правова культура маркує більш кардинальні проблеми не лише свідомості а й транспозиції правоохоронної

діяльності. Щобільше, правова реальність не є ілюзорною реальністю, а лише способом організації правових елементів у житті людей. Право як основний елемент правопорядку, будучи серцевиною правової реальності, є найефективнішим суспільним регулятором. Воно (право), перебуваючи не у сфері сущого, а у сфері обов'язкового, матеріалізується, а його реальність стає важливою для унормування суспільних відносин загалом і життєдіяльності кожної людини, зокрема.

Необхідність філософсько-правового осмислення закону у структурі правової реальності обумовлена низкою причин, проте є пріоритетною з-поміж інших. Осмислення структури правової реальності у її різноманітті – один з найбільш актуальних напрямів як філософії, психології, соціології, культурології, політології, права, так і інших наук: правової кратології, комунітивістики, логіки, історії права, герменевтики, синергетики. Трансгресивний стан сучасного суспільства в будь-якій державі, що виражається в поширеності надправових практик, низькому рівні правової культури та правовому нігілізмі на загальносуспільному, колективно-груповому та індивідуальному рівнях – усе це змушує розширювати пізнання специфіки правової реальності певного історичного етапу розвитку держави. Питання співвідношення права і моралі, істини, правди, справедливості та відповідальності завжди були і залишаються одними з найбільш актуальних у філософії, орієнтованих на пізнання правової реальності. Особливо це загострено відчувається у кризові періоди життєдіяльності (аномічні періоди розвитку держави, права, людства, загалом).

Генезу ідеї правової реальності, її структуризації і місця в ній закону у філософії права, теорії права, філософії, політології, соціології і суміжних науках досліджували М. Андріанов, М. Арабаджі, О. Балінська, М. Білецький, В. Бліхар, Р. Бойніязов, В. Вовк, А. Гаджієв, Т. Гарасимів, О. Гвоздік, В. Гойман, В. Грищук, О. Грищук, Н. Гураленко, Ю. Єршов, В. Карпічков, М. Кельман, М. Костицький, М. Кравчук, О. Литвинов, В. Малахов, А. Малько, В. Нерсесянц, О. Омельчук, С. Поленіна, Є. Попов, П. Рабінович, А. Рожкова, С. Сливка, О. Тихомиров, А. Токарська, М. Требін, О. Хоффе, М. Цимбалюк, І. Честнов, В. Четвернін, Ю. Шемшученко та ін.

Історичний ґрунт окресленої проблематики творили відомі мислителі Лао-Цзи, Конфуцій, Мо-Цзи, Солон, Геракліт, Демокріт, Протагор, Гіпій, Епікур, Тит Лукрецій, Сократ, Платон, Аристотель, Юліан, Діоклетіан, Гай, Цицерон, Тома Аквінський, Аврелій Августин, Ірнерій, Булгар, Роджеріус, Альберікус, Бассіанус, Піліус, Вакаріус, Одофоредус, Ацо, Бадаус, Альцитаус, Цазій, Куяцій, Донелл, Даурен, Ф. Бекон, Г. Гроцій, Т. Гоббс, Б. Спіноза, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та ін.

Науковий пошук критеріїв раціональних та ірраціональних засад структуризації правової реальності та їх впливу на громадянське суспільство і правову державу відображений у працях В. Априлевої, М. Асланяна, О. Бандури, Л. Богачової, М. Братасюк, А. Величко, І. Гавриленка, Л. Грішиної,

І. Ісаєва, О. Зайчук, А. Карася, А. Кауфмана, М. Козюбри, Н. Конєвої, О. Копиленка, А. Крижанівського, Ю. Крисюка, Г. Лаврик, С. Марайкіна, П. Мельника, П. Недбайла, М. Недюхи, О. Ноздріна, Н. Оніщенко, Н. Панаріної, М. Панова, М. Парнюка, Є. Романюка, О. Сауляка, В. Сіренка, С. Слободнюка, А. Ступака, С. Шевцова, К. Шелестова, К. Шундікова та ін.

Вплив закону на правову реальність, суспільство та державу, правове життя, правослухняну поведінку, правомірну діяльність були предметом розгляду у дослідженнях І. Бачиніна, П. Бергера, П. Гарника, О. Кауфмана, Б. Козловського, Т. Лукмана, С. Максимова, М. Мюллера, Г. Остроумова, Л. Петражицького, Є. Спекторського, В. Тоненбаума, Є. Фехнера, Ю. Хабермаса, В. Шабліна, В. Шаповала, В. Шкоди та ін.

Сучасний стан розробки проблеми правової реальності вирізняється, з одного боку, розмаїттям підходів та інтерпретацій до трактування закону, а з іншого – потребує цілісного вивчення сучасної структури правової реальності, яке б слугувало підґрунтям діяльнісного впливу на новий правопорядок, усталення громадянських цінностей.

Дисертаційна робота скерована на всебічний розгляд закону у структурі правової реальності в межах філософсько-правового дискурсу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження здійснено відповідно до «Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років», затвердженого наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347, «Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років», затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, а також у контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямом «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0113U002433).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи – розкрити, з урахуванням філософсько-правових позицій, місце закону у структурі правової реальності в контексті соціальної взаємодії.

Для досягнення поставленої мети окреслено такі *завдання*:

виявити наукові джерела філософсько-правового дослідження закону у структурі правової реальності;

– встановити методологічну площину та теоретичні засади дослідження;

– концептуалізувати структуру правової реальності та місця закону в ній;

– розкрити зміст категорійного апарату філософсько-правового трактування закону у структурі правової реальності;

- обґрунтувати фундаментальні принципи побудови правового закону;
- окреслити відображення пізнавальної природи закону як квінтенсії права;
 - виявити специфіку закону як мотиваційного чинника формування свідомості та світогляду людини;
 - встановити нормативну зумовленість правової реальності як форми буття суспільства;
 - виокремити структурні моделі правової реальності у філософії права;
 - схарактеризувати правову реальність та правову культуру як матеріальну та ідеальну системи цінностей людини;
 - виокремити правову реальність як структуровану площину реалізації права;
 - вивчити правову реальність як структурну динамічну категорію філософії права;
 - зосередити увагу на компаративізмі права та закону як основних структурних складових правової реальності;
 - осмислити раціональну доцільність дії закону у структурі правової реальності;
 - визначити законність як шлях матеріалізації ідеалу правової реальності у громадянське суспільство та демократичну державу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що врегульовуються законом у структурі правової реальності.

Предмет дослідження – філософсько-правовий аналіз закону у структурі правової реальності.

Методи дослідження вибрано з огляду на задачі, виокремлені в науковій роботі, з урахуванням об'єкта і предмета дисертації. Методологію роботи становлять філософсько-правові підходи та наукові методи, що ґрунтуються на вимогах об'єктивного і всебічного аналізу суспільних явищ правового характеру. Так, світоглядною моделлю дослідження є використання *принципу плюралізму* у виборі методологічних підходів, методів і прийомів, які становлять фундамент наукового пізнавального процесу, що забезпечує єдність і багатоаспектне спрямування дослідницької діяльності. *Структурний та функціональний методи* сприяли встановленню архітектонічних елементів та зв'язків між ними у правовій реальності (підрозділ 3.2.); *логіко-семантичний метод* слугував поглибленню понятійного апарату із обраної проблематики (підрозділи 1.2., 2.1., 2.2., 2.3.).

В основі обраної методології дослідження – як пріоритетні – принципи *діалектичної логіки*, зокрема, єдності історичного та логічного, частини і цілого (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1); а також *цивілізаційний, культурно-історичний, трансцендентно-аксіологічний підходи* використані з метою відтворення культурно історичного та ціннісного постулу в процесі еволюції (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). Змістовні характеристики закону у структурі пра-

вової реальності у дисертації розкрито за допомогою *синергетичного, герменевтичного та інтервального* підходів – з'ясовано поняття закону та його вплив на контекстуальне сприйняття правового дискурсу (підрозділи 2.3, 4.1, 4.2, 4.3). На основі *системного підходу* простежено перспективну інтерпретацію правової реальності, яку в цій проекції пропонується розглядати як систему взаємодоповнювальних елементів, подиктовану антропологічним виміром закону у правовій реальності та *потребовим підходом* до демократизації громадянського суспільства й оптимізації державотворчих і правотворчих процесів (підрозділи 3.3, 4.3, 5.1, 5.2).

У дисертації застосовано такі методи, як *аналогії, структурно-функціональний, аналізу і синтезу, компаративістського аналізу* та ін. (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 4.2, 5.2).

Багатоаспектність мети і задач дослідження зумовила застосування комплексної системної методології до визначення епістемологічних, аксіологічних та онтологічних передумов диференціації закону в структурі правової реальності для збереження методологічної рівноваги і наукової незаангажованості, оскільки акцентування на соціально-правовому, економіко-правовому чи суто філософському компонентах, неодмінно призводить до спотвореного тлумачення закону та ролі правової реальності, поза філософсько-правовим аналізом загалом.

Принципи методологічного плюралізму та взаємодоповнюваності позбавили роботу тенденційності, дозволили використати ширший спектр наукових поглядів з метою узагальнення теоретичного матеріалу, вироблення обґрунтованих висновків і пропозицій. Використання вказаних підходів, методів і прийомів дослідження сприяло систематизації наявного фактичного і теоретичного матеріалу, що дозволило отримати позитивні результати, необхідні для досягнення поставленої в роботі мети.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській юридичній науці комплексним монографічним дослідженням комплексного осмислення закону у сучасній структурі правової реальності із глобалізованих позицій онтології, гносеології, гуманістично-правової антропології та ідеальної системи правових цінностей

На підставі результатів дослідження одержано нові наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, зокрема:

вперше:

– у вітчизняній філософсько-правовій науці здійснено дослідження сутності та специфіки філософсько-правового підходу до вивчення місця закону в структурі правової реальності, поглиблене усвідомленням того факту, що закон пов'язаний з існуванням низки консенквентних закономірностей та еволюційних змін, що мають значний вплив на суспільне буття в екзистенційно-динамічному просторі;

– визначено, що закон у структурі правової реальності репрезентує синергію суспільства як платформу для трансформації правової реальності. За умови, що право є засадничим і основоположним для правової реальності, то суспільство продукує зародження самого права у формі соціальної норми. Відтак правова культура неодмінно поєднана із законністю, оскільки: по-перше, правова культура – безпеліційна умова законності; по-друге, законність впливає на формування правової культури. Гносеологія правової реальності ілюструє значущість правових кодексів, як об'єктивних критеріїв аксіологічного консекутиву;

– доведено, що в концепції взаємозв'язку закону та правової реальності простежується беззаперечний зв'язок права і закону з моменту їх виникнення, як основних структурних складових правової реальності. Закон, який є насамперед актом законодавця, незважаючи на його ефективність як форми правотворення, за своєю суттю є суб'єктивним вираженням права. Закон як окремо взяте поняття реалізується в структурі правової реальності через судження, поняття в конкретних випадках чи справах і за своєю термінологічною суттю не здатний врегулювати всі суспільно небезпечні ситуації, котрі виникають чи можуть виникнути у суспільстві;

– обґрунтовано, що проблема структури правової реальності трактується назагал двояко: передусім, у межах переваги суспільного буття над суспільною свідомістю, що відображає форми правової культури і правові норми, правовідносини та інші всі правові явища й феномени; по-друге, в межах заперечення ідеологічного характеру саме правових норм, трактуючи їх всього лиш як суспільний примус високого рівня. Це дає можливість з'ясувати ймовірність існування норм права в реальності, попри те, що вони детермінуються правовою культурою, а, це й підтверджує тезу, відповідно до якої норми права є одним із структурних елементів не лише правової реальності, а й правового буття;

– досліджено проблематику закону у структурі правової реальності щодо конгломерації відповідних закономірностей. Правові закономірності, щодо людського буття, мають подібну природу. З одного боку, вони є незалежними від людської свідомості, є сутностями, які характеризують певні закономірності статистичної структури та її динамічного розвитку. З іншого боку – якщо вони стають надбанням людської свідомості, яка у процесі своєї життєдіяльності відкриває їх у зовнішній до неї реальності, такі закони набувають ролі своєрідного знаряддя структурування феноменів зовнішнього світу з подальшим їх використанням з метою реалізації своїх цілей;

– потрактовано закон у структурі правової реальності у контексті її філософсько-правової природи, оскільки, розглядаючи правову реальність в широкому і вузькому значенні, необхідно зважати на те, що загалом уявлення про правову реальність залежить від того, що брати за першооснову її класифікації. Очевидним є той факт, що першоджерелом правової реаль-

ності треба розуміти відповідну концепцію, у якій відображається світ права, заснований на конкретно сформованих та ілюстрованих правових феноменах. Правова реальність в ідеалі є частиною світової реальності та способом організації і соціального, і правового життя, буття людини;

– здійснено комплексний аналіз історико-правової, соціально-філософської і філософсько-правової зумовленості формування закону у структурі правової реальності. Унаслідок цього, запропоновано його філософсько-правову інтерпретацію й розглянуто закон у безпосередньому зв'язку із правом, зважаючи на те, що ця проблема має не стільки теоретичне, як зазначає більшість науковців, скільки практичне значення, саме в процесі правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності.

удосконалено:

– взаємодоповнюючий зв'язок філософського та юридичного підходів для пізнання аплікації закону у її структурі;

– методологічний інструментарій оперування знанням про правову реальність;

– положення про те, що правова реальність діє повсякчас й існує в незалежному вигляді. У момент правової соціалізації особистість дотримується соціальних норм, як певних індикаторів зовнішніх чинників, котрі впливають на людину з метою формування її внутрішнього світу. Право, як основоположний елемент правової реальності, має не завжди добровільний, а, як правило, примусовий характер, яким держава користується задля забезпечення дотримання правослухняної і законної поведінки в суспільстві;

– обґрунтування значущості філософсько-правового дослідження закону у структурі правової реальності для формування сучасного громадянського суспільства та демократичної і правової держави;

набули подальшого розвитку:

– аналіз правової реальності крізь призму позитивного права (систему санкціонованих державних норм, іншими словами – законів). У такому випадку, правову реальність варто трактувати на основі природного, і позитивістського підходів, зважаючи на те, що першооснова радше відноситься до першого, а саме природного права. Закон же є основою позитивного права держави, як основний інструмент впливу на правову поведінку людей та формування правової ментальності громадян, що стимулює вплив права на суспільство і державу;

– положення про те, що вивчення правової реальності зумовлене специфікою приналежності права до синергетичної сфери соціального життя, що тісно переплітається з іншими його частинами, а також у зв'язуванні буття самого феномена права як такого. Тому лише за умов зв'язування онтологічної сутності права можна говорити про зміст і склад поняття правової реальності, в іншому випадку розглядати сам процес пізнання цієї категорії нелогічно і неправильно. Дослідження поняття «пра-

вова реальність» на теоретичному рівні потребує створення механізму застосування конкретних підходів до її характеристики;

– положення про те, що, розглядаючи проблеми зв'язку права і закону крізь призму лібертарного праворозуміння, на основі об'єктивних властивостей права та сутнісних властивостей закону, потрібно наділити право законною силою. Відповідно, істиною про право та закон є об'єктивне засвоєння знань про природу, пошук властивостей і характеристик правового закону, а також розуміння і утвердження його як чинного права;

– уявлення про те, що право становить особливий різновид буття. Роль права завжди виражається в ментальних установках, поглядах та ідеях, інститутах, іншими словами – у проявах правової реальності. Розгляд права в онтологічному процесі передбачає відповідний аналіз його структури та знаходить відповіді на питання, котрі турбують кожну людину та громадянина, а саме: як створений світ, що було до його існування, на якій основі він функціонує. Право відображається у двох видах норм – звичаїв (як певного елемента соціалізації) і закону (як кодифікованого акта, впливу держави на своїх громадян).

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що запропоновані й обґрунтовані в дисертації наукові положення, висновки та пропозиції придатні для використання у:

правозастосовній діяльності – для узгоджень практики застосування нормативно-правових актів із загальнолюдськими цінностями, які становлять зміст вимог природного права та оптимізації діяльності працівників правоохоронних органів (Довідка впровадження у діяльність Головного територіального управління юстиції у Тернопільській області від 28 грудня 2015 р. № № 8–22/16810);

нормотворчій діяльності – як теоретична та методологічна основа для розроблення проектів рішень Тернопільської обласної ради (Довідка впровадження в нормотворчу діяльність Тернопільської обласної ради від 15 січня 2016 р. № 09–59);

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Соціологія права», «Філософія права», «Конституційне право», (акт впровадження в навчальний процес Національної академії внутрішніх справ від 24 серпня 2016 р. № 2930/13/07-2016); «Теорія держави і права», «Соціологія права», «Філософія права», «Проблеми теорії держави і права», «Проблеми філософії права», (акт впровадження в навчальний процес Львівського державного університету внутрішніх справ від 5 жовтня 2015 р. № 35); при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право України», «Римське право», «Законодавча техніка», «Порівняльне законодавство», (акт впровадження в навчальний процес Ужгородського національного університету від 22 вересня 2015 р. № 61/11–19); при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Конституційне право України», «Філософія права», «Юридична служба в Україні», (акт впро-

вадження в навчальний процес Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького від 2 жовтня 2015 р. № 1780).

Особистий внесок здобувача полягає в одержанні наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертація виконана самостійно, з використанням новітніх здобутків науки філософії права, усі сформульовані в ній положення й висновки обґрунтовано на підставі власних досліджень.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційна робота обговорювалася на науково-методичних семінарах і на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ.

Окрім цього, основні положення дисертації висвітлено в доповідях і повідомленнях на таких науково-практичних заходах, як: «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави» (м. Запоріжжя, 2014 р.); «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення» (м. Одеса, 2014 р.); «Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні» (м. Одеса, 2014 р.); «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов» (г. Кишинев, Республіка Молдова, 2014 р.); «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (м. Київ, 2015 р.); «Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Кривий Ріг, 2015 р.); «Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику» (м. Харків, 2015 р.); «Юридична наука та практика у третьому тисячолітті» (м. Кошице, Словацька республіка, 2015 р.); «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (м. Дніпропетровськ, 2015 р.); «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (м. Ужгород, 2015 р.); «Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями дослідження» (м. Запоріжжя, 2015 р.); «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Дніпро, 2016 р.); «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Херсон, 2016 р.); «Розвиток правового регулювання у Східній Європі: досвід Польщі та України» (Сандомир, Польща, 2017 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладені в індивідуальній монографії та у 39 публікаціях у наукових виданнях, 21 з яких опубліковано у фахових юридичних виданнях України, чотири – у виданнях інших держав (Республіка Молдова, Чеська республіка), а також у тезах 14 доповідей на науково-практичних заходах.

Обсяг і структура дисертації. Структура й обсяг дисертаційної роботи обумовлені метою, задачами та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що поділені на п'ятнадцять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 393 сторінки, із них 358 сторінок основного тексту. Список використаних джерел – 35 сторінок (431 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, з'ясовано стан дослідження проблеми, на розв'язання якої спрямовується науковий пошук, зазначено зв'язок роботи з науковими планами, визначено мету, задачі, об'єкт та предмет дослідження, його наукову новизну і положення, винесені на захист.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження закону в структурі правової реальності» складається з трьох підрозділів, у яких проаналізовано стан наукового дослідження закону у структурі правової реальності, запропоновано методологічні підходи до вивчення закону у структурі правової реальності, а також розкрито Концептуалізацію структури правової реальності та місця закону в ній.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукового дослідження закону в структурі правової реальності»* з'ясовано, що філософсько-антропологічні вчення (вітчизняні і зарубіжні), на які спираються юридична антропологія і філософія права, завжди тяжіли до дослідження закону в загальній структурі правової реальності, тобто, обидві категорії були об'єктом пізнання науковців різних епох та напрямів наукових пошуків.

Окреслено проблемне поле пізнавального пошуку, в якому артикульовано стан і рівень науково-теоретичного дослідження закону в структурі правової реальності.

Зазначено, що закон та правову реальність, їх співвідношення вивчають С. Максимов (загальнофілософське розуміння), В. Братасюк (у контексті прояву історичних та культурних особливостей), Н. Конєва (у контексті дослідження правового закону) та ін. Попри вагомі наукові доробки, окреслена проблематика є досі актуальною, оскільки правова реальність – явище динамічне, і закон, як один із її основних інструментів, еволюціонує та вибудовується відповідно до вимог сьогодення, а відтак постає об'єктом перманентного гносеологічного зацікавлення.

Доведено, що проблемні аспекти зміни сучасної парадигми місця та ролі закону в загальній структурі правової реальності не втрачає актуальності у зв'язку з перманентним перебігом суспільного життя та постійною зміною правових відносин, а відтак напрацюванням та зміною законів.

У *підрозділі 1.2 «Методологія вивчення закону в структурі правової реальності»* визначено методологічне підґрунтя дисертації. Зокрема, окреслено залежність методології дослідження від його об'єкта, предмета, поставлених задач. Розглянуто логічні зв'язки в системі уявлень про теоретичну та практичну значущість і перспективу філософсько-правового виміру закону у структурі правової реальності, а також, подано спектр підходів до вивчення закону в структурі правової реальності.

Доведено, що методологія дослідження закону в загальній структурі правової реальності надзвичайно різноманітна. Це зумовлено і багатодис-

циплінарністю та міжпредметними зв'язками обраної теми, і масштабом предмета дослідження, адже правова реальність – чи не найбільший правовий феномен, а закон – категорія, яка наділяє право найбільш семантично наповненими конструктами, вагомими властивостями.

Подано авторське бачення загальнофілософського визначення закону як суттєвого, загального, необхідного, чіткого, стійкого, повторюваного, публічно проголошеного, що передбачає недопустимість зворотної дії і суперечностей, регульованого взаємовідношення.

Достовірність наукових результатів підтверджується аргументами, отриманими шляхом застосування філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Зокрема, аксіоматичний метод використано в дослідженні правових «аксіом»; діалектичний – задля визначення понятійно-категорійного апарату дослідження; метод сходження від абстрактного до конкретного застосовано в контексті сходження від чуттєвого пізнання предмета дослідження до раціонального осмислення; метод відображення – для нагромадження й подальшого кількісного перетворення фактів, що стосуються порушеної проблеми.

Задіяно також методи екстраполяції, семантичного аналізу, аксіологічний, антропологічний, феноменологічний, аналізу і синтезу, індукції й дедукції, порівняння й узагальнення.

У підрозділі 1.3 *«Концептуалізація структури правової реальності та місця закону в ній»* обґрунтовано тезу про те, що кожен об'єкт та суб'єкт права існує в межах правової реальності, а також те, що абсолютно все юридично значуще належить до її універсуму.

Аргументовано, що як основне правове поняття, правова реальність постає злагодженою конструкцією взаємозалежних констант, які формують правове буття. Центральним елементом правової реальності є ідея права, що еволюціонує у правову цінність, а та, своєю чергою, – у правовий принцип, шляхом схвалення та багаторазового повторення.

Акцентовано, що правова реальність, як і будь-який інший цілісний науковий феномен, має власний понятійно-категорійний апарат.

Встановлено факт синонімізації понять правової реальності та правової дійсності, поняття правової реальності з поняттям правового життя в контексті розуміння перших феноменів як нематеріальної сфери, у якій розвивається другий, що характеризується активністю та матеріальністю.

Наголошено, що у використанні інструментальних термінів правової реальності спостерігається багатovarіантність. Найчастіше вживаними є: 1) норма права, правовий інститут, підгалузь та галузь права, система права, нормативно-правовий акт, закон (правова система); 2) правова свідомість, правова культура, правове виховання (правова ідеологія); 3) правова діяльність; 4) правові традиції, правова спадщина, праворозуміння, правовий менталітет, правові тенденції та прогнозування права.

Розділ 2 «Філософське осмислення закону як онтологічний вимір соціальної взаємодії» містить три підрозділи, у яких розкрито фундаментальні принципи побудови правового закону, експлікацію пізнавальної (або гносеологічної) природи закону як квінтесенції права, а також закон як мотиваційний чинник формування свідомості та світогляду людини.

У підрозділі 2.1 *«Фундаментальні принципи побудови правового закону»* розглянуто вплив закону на життя кожної людини, що завжди є вагомим чинником, котрий забезпечує його ефективну дію у суспільстві. Дія закону завжди спостерігається знизу до верху, а щодо права, то тут з точністю до навпаки. Це пояснюється тим, що право проявляє свій конвенціоналізм, оскільки сягає корінням структури звичаїв та традицій всього суспільства і спрямовується зверху донизу під впливом інститутів цінностей, сформованих століттями. Хоча, загалом, сучасні тенденції змінені під впливом ідей Революції гідності.

Акцентовано на ймовірності того, що розуміння філософського сигмента правового закону буде й далі еволюціонувати у процесі глобалізованого розвитку суспільства. Водночас, очевидним є й те, що фундаментальні принципи, на яких побудоване сучасне розуміння правового закону, залишаться незмінними. Подальший розвиток філософського розуміння правового закону йтиме в напрямі збагачення теперішнього його розуміння, яке буде синхронізуватись зі щораз глибшими знаннями в антропологічному, філософському, суспільному, правовому вимірі та політико-правовими змінами.

Доведено, що незмінність фундаментальних принципів побудови правових законів побутує на підставі їх укоріненості в трансцендентно-аксіологічному концепті. Важливою ознакою останнього є те, що його (концепту) сутності перебувають за часово-просторовими межами, і тому зберігають свою актуальність упродовж усього часу людського осмислення дійсності.

У підрозділі 2.2 *«Експлікація пізнавальної (або гносеологічної) природи закону як квінтесенції права»* розглянуто основні ідеї, які ґрунтуються на тому, що формування свідомості, правової ментальності і правової культури безпосередньо залежить від процесу правотворчості, ефективної роботи державних органів у сфері реалізації й кодифікації правових норм, який позитивно впливатиме на стан правопорядку, дотримання чітко «букви» закону, правовідносин, що приведуть до позитивної динаміки формування правослужняної поведінки у суспільстві. Ці процеси, як наслідок, приведуть до культивування і розкриття правової культури громади, що дозволить у майбутньому вивести Україну на рівень найбільш розвинених і європейських держав світу, в яких цінується людське життя, де право і закон – це не бюрократичні конструкти затуманення людської свідомості, а ефективний і результативний процес на шляху побудови держави з європейськими цінностями.

Зазначено, що вплив закону на свідомість та світогляд людини відіграє важливу роль, оскільки спонукає людину, інколи державними приму-

совими заходами, до рішучих дій. Іншими словами, закон виступає в ролі мотиваційно-стимулюючого чинника впливу на людину та забезпечує активізацію об'єктивної дійсності для пізнання й осмислення навколишнього світу.

Зроблено висновок про те, що в Україні тенденції мотивування, підвищення правової свідомості, світогляду і правової культури для побудови громадянського суспільства, зараз мають під собою особливий ґрунт, який треба обов'язково використати. Саме правова культура громадян виступає першоджерелом і першоосновою формування нового суспільства, в якому ефективно діятимуть закони й дотримуватимуться правопорядку усі громадяни без винятку. Досягнення цих завдань залежить від консеквентності діяльної ефективно організації правової культури та виховання свідомого населення країни.

У підрозділі 2.3 «Закон як мотиваційний чинник формування свідомості та світогляду людини» проаналізовано науковий підхід, за яким основою пріоритету права в сучасному демократичному суспільстві насамперед слугують права і свободи людини, зокрема, природні права, які зумовлені соціальною природою особистості.

Зауважено, що функціонування правової держави ґрунтується на засадах верховенства права, законності, гуманізму, рівності прав і свобод кожної людини. Люди від природи рівні і вільні, мають непорушні права, з яких випливають і їхні обов'язки перед іншими людьми і суспільством. Права і свободи особи не є особливим дарунком влади; вони кореняться в суспільному ладі, але обов'язково мають бути визнані і закріплені державою в Основному Законі і ним гарантовані. Тому зв'язок між правом і законом існував багатьох років та існує досі на міжнародному, і на вітчизняному сучасному рівні. В Україні ця проблема має не стільки теоретичне, як зазначає більшість науковців, а скільки практичне значення у процесі правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності, бо не всі закони, створені державою, а точніше державними органами, мають правовий зміст, а подекуди взагалі суперечать йому.

Наголошено на тому, що спостерігаючи за світовою глобалізацією, потрібно, зокрема, говорити про її наслідки у процесах людської діяльності, розподілі праці, виробничих ресурсів, а також щодо стандартизації законодавства, що обов'язково призводить до негативних наслідків у сфері правової дійсності та новітньої акумуляції таких понять, як право, закон, честь, обов'язок, норма, догма, культура, які почали втрачати своє значення та нівелюються самі по собі.

В підсумку глобалізації світ стає залежним від усіх суб'єктів, що призводить до збільшення кількості спільних проблем усіх держав і їхніх суб'єктів. Закон, як правило, виступає нормалізуючим регулятивним елементом права та має містити всі ознаки і властивості права. Закон, який є насамперед актом синергетичного творчого наслідку суспільства, а також

законодавця, незважаючи на його ефективність як форму правотворення, за своєю суттю є суб'єктивним вираженням права.

Обґрунтовано, що юридичний закон як окреме поняття вживається суто в юридичній практиці, через судження, поняття в конкретних випадках чи справах, відтак за своєю термінологічним змістом закон не здатний врегулювати всі важливі ситуації, котрі виникають чи можуть виникнути у суспільстві.

Розділ 3 «Філософсько-правове обґрунтування структури правової реальності» складається з чотирьох підрозділів, у яких розкрито активізовані у нинішніх умовах інтенції особистості до юридизації суспільного життя, політики, суспільства та держави на основі закону та верховенства права

У підрозділі 3.1 «*Нормативне зумовлення правової реальності як форми буття суспільства*» аргументовано, визначення сутності й поняття права в його розрізненні і диференціації із законом дозволяють охарактеризувати право з погляду онтології (вчення про буття), гносеології (вчення про пізнання) й аксіології (вчення про цінності).

У контексті авторського юридичного праворозуміння зауважено, що у спектрі вчення (концепція) про право в його співвідношенні із законом – право онтологізується. Буття права (його об'єктивна природа і власне буття) репрезентується у принципі формальної рівності, охоплює і виражає сукупність внутрішньо взаємозалежних і таких, що передбачають одне одного об'єктивних властивостей та сутнісних характеристик права як загальної й необхідної форми рівності, свободи і справедливості у суспільному житті людей.

Зазначено, що правова реальність за своєю суттю є невід'ємною частиною правового буття. Правова реальність трактується крізь призму природного і позитивного права. Водночас, відзначено, що першооснова радше стосується першого, а саме природного права. Закон є основою позитивного права і застосовується державою, як основний інструмент впливу на правову поведінку та формування правової свідомості громадян, в процесі концентрованого впливу права на суспільство і державу.

Доведено, що право, в контексті правової реальності, інтегрується у площину, де життя людини є його джерелом, без якого воно (право) втрапить свою функціональність. Тому основа правової реальності – буття права, а саме його тісний зв'язок з людським існуванням.

У підрозділі 3.2 «*Структурні моделі правової реальності у філософії права*» з'ясовано, що правова реальність – доволі складний та багатоаспектний конструкт, котрий спроектований у структурні моделі суспільних процесів: правових, соціальних, державних, політичних, ідеологічних, формування ціннісного ставлення, налагодження правових відносин, а також створює гармонійну платформу для внутрішньої і зовнішньої взаємодії буття права, що формується з правових сутностей, явищ, поглядів, які об'єктивно відтворюються в полі правової матерії.

Зазначено, що у XXI ст. юридична наука трактує правову реальність не лише крізь призму філософських поглядів, але як особливий та неповторний правовий феномен, що існує поза людською свідомістю. Тому багатоманітність дослідження правової реальності пояснюється неоднозначністю поглядів та інтерпретацією самих понять «право» і «реальність». Подальші методологічні дослідження правової реальності потребують чіткого і правильного наукового підходу, що буде переконливим аргументом у необхідності застосування цього поняття в апараті правової науки.

У підрозділі 3.3 «*Правова реальність та правова культура як матеріальна та ідеальна системи цінностей людини*» з'ясовано, що правова реальність охоплює світ буття людини, чим впливає на її правову свідомість і правову культуру, завдяки своєму першоджерелу – праву, що дає змогу утверджувати демократичне суспільство з європейськими цінностями.

Доведено, що за умови трактування права як об'єктивної реальності, об'єктивується наявність суб'єктивної реакції людей на право і правову культуру. Вона (правова культура) є результатом правової дійсності, яка відтворюється завдяки формуванню історичних чинників у кожній окремій державі, а також впливає на розвиток правової системи загалом та на особливості її функціонування.

Подано авторське визначення правової культури як адекватного сприйняття людьми самого права та неухильне дотримання норм, що існують у правовому суспільстві з метою ефективної взаємодії всіх державних процесів.

Обґрунтовано, що правова культура існує завдяки тісній взаємодії з правом, оскільки останнє виступає регулятором суспільних відносин між людьми, які наділені свідомістю та волею. Право і свідомість доповнюють одне одного, завдяки чому, загалом, підтримується гармонія у суспільному житті. Вплив правосвідомості на організацію суспільного життя є досить вагомим, що аргументовано внесенням його до структури правового регулювання, як одного зі способів впливу на суспільні відносини в державі. З одного боку, право безпосередньо діє на правосвідомість, а також формує уявлення членів суспільства про їхні особисті права, обов'язки; з іншого – правова культура впливає на право, чим визначає практику правозастосування і зумовлює законодавчо-правову діяльність держави.

Зазначено, що на процес формування правової реальності впливає низка чинників, зокрема, соціальні умови, духовний компонент, матеріальні умови, правова культура суспільства, рівень правового виховання населення, а також інтелектуальні можливості кожної людини.

У підрозділі 3.4 «*Правова реальність як структурована площина реалізації права*» проаналізовано соціокультурний зміст правової реальності як структурованої площини реалізації права.

Зазначено, що сьогодні, розглядаючи питання правової реальності, варто вказати, де саме вона набуває свого вираження й охоплює всі процеси, пов'язані з реалізацією самого права, зокрема, в державі.

Право проникає в усі сфери людського життя: соціальну, моральну, ціннісну. Буття права виражає властивість усіх речей, які існують у правовій реальності. Поняття буття фіксує їхні властивості як одні з основних і беззаперечних ознак усіх речей. Бути чи перебувати в бутті для речі, предмета, людини, релігії – означає просто існувати чи перебувати окремо від усього іншого, існувати з усіма іншими, існувати, взаємодіючи з іншими реальностями або ж існувати в чіткій взаємодії з універсумом.

Доведено, що під буттям варто розуміти (в широкому значенні) поняття про існування як таке в суцільному вигляді. Саме тому такі поняття як «буття» і «реальність» за своїм змістом є словами-синонімами. Відзначено, що поняття «правова реальність», на відміну від «буття права», охоплює за своїм змістом не тільки правові процеси, але й стосується усіх сфер людської діяльності, починаючи від соціальної і закінчуючи побутовими ситуаціями.

Зауважено, що специфіка й неоднозначність питання правової реальності та онтологічна структура права є основоположним питанням правової онтології і, як наслідок, питанням філософії права. Також сучасна філософія дещо неоднозначно трактує проблему природи права, тому всі істотні підходи до права визначаються як моменти істини, оскільки поширюють на всю реальність компоненти логічної моделі розвитку права.

Розділ 4 «Філософсько-правова концептуальність закону в структурі правової реальності» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Правова реальність як структурна динамічна категорія філософії права»* обґрунтовано підхід, за яким при трактуванні права в об'єктивному сенсі, слід мати на увазі не свободу або можливість поведінки, а суспільні явища.

Зауважено, що множинність визначень права, яка спричиняє, з одного боку, відсутність єдиного, концентрованого, цілеспрямованого процесу пізнання права і його практичного використання, несе в собі, з іншого боку, також, позитивні енергії (Аристотель). Так, різноманітність визначень права переноситься і на правову реальність, відображаючи в ній найважливіші сторони і риси, властиві не тільки для однієї історичної епохи, але й для низки або всіх епох, не лише в статичі, а й у динаміці.

Обґрунтовано, що правова реальність повинна «зважати» на те, що право надає, примножує або створює не тільки позитивні блага, а й бореться з численними небезпеками, які загрожують цим благам; передбачає можливість унормування буття через передбачення можливості зла, тобто ризику. Проти зла суспільство бореться, шляхом запобігання йому, та навіть при найбільш досконалій техніці залишається достатньо місця для

ймовірності існування різних форм зла. Для боротьби з ним створюють особливий апарат, який запобігатиме і послаблюватиме всі ступені ризику, а також, гармонійно впорядкує не тільки інтереси, але й стихійні ризики серед членів суспільства.

У підрозділі 4.2 «Компаративізм права та закону як основних структурних складових правової реальності» з'ясовано, що є усі підстави розглядати закон як: дійсність соціальних відносин; можливість реалізації соціальних вимог; конкретно-історичне і культурно-своєрідне явище соціального життя; елемент соціальної організації суспільства; зміст соціальних відносин і ціннісних установок суспільства та людини; необхідність у вигляді закономірностей суспільного життя, соціальної доцільності, соціальних інтересів, категоричності, законності; елемент зовнішнього і поверхового в суспільних відносинах; випадковість моментів соціально-організуючої практики і суспільних відносин, разовість правових актів.

Доведено, що єдність права і закону у компаративістському вимірі характеризується співвідношенням сукупності осмислених правових принципів та норм, спрямованих на організацію й упорядкування суспільних відносин; виражається за допомогою їх аналізу та співвідношення як змісту і форми, що проявляється у: 1) розумінні права як ідеалів, цінностей, принципів, норм, правил тощо; 2) розумінні закону як нормативно-правових актів, доктрин, прецедентів, правових звичаїв, договорів тощо.

Зауважено, що відмінності в осмисленні права та закону як сукупності правових принципів і норм, спрямованих на організацію й упорядкування суспільних відносин, не варто зводити ні до штучного розмежування філософії та юриспруденції, ні до поділу згідно типів праворозуміння всередині однієї науки, ні до інтенційного розмежування між ними.

У підрозділі 4.3 «Філософсько-правова обумовленість впливу закону на правову реальність» проаналізовано інтерпретації й обґрунтовано вплив закону на правову реальність.

З'ясовано, що дія права, виражаючись у взаємозв'язку правового впливу та правового регулювання – це злагоджений механізм, що зазнає різних суб'єктивних впливів, проте постає ядром правового життя, встановлюючи його межі. Цей процес неможливий без природно-правових цінностей, як-от правові принципи, так і виключно юридичних засобів – норм права, правовідносин, актів реалізації права. Важливим чинником у вказаному процесі є баланс між природним та позитивним правом: закон відповідає панівним принципам, а принципи не відірвані від буття правової реальності.

Аргументовано, що закон – нормативний, регулятивний атрибут правової реальності, що виявляється у здатності упорядковувати її елементи. У взаємодії з правом – як натуралістичним, впливовим атрибутом, що виявляється у здатності організувати елементи правової реальності, вони одночасно утворюють її, а також, як впливає з визначення, організують та регулюють її.

Розділ 5 «Філософсько-правова праксеологія закону в структурі правової реальності» складається з двох підрозділів у яких обґрунтовано раціональну доцільність дії закону в структурі правової реальності та потрактовано законність як шлях матеріалізації ідеалу правової реальності у громадянське суспільство та демократичну державу.

У підрозділі 5.1 *«Раціональна доцільність дії закону в структурі правової реальності»* обґрунтовано те, що буття та існування – взаємопов’язані і взаємонеобхідні як право та закон.

Зазначено, що семантика буття розкривається лише у його функціонуванні. Буттю необхідне існування, що надає йому різноманітності форм і предметності. Якщо природне право поширюється незалежно від часу та простору і є незмінним упродовж багатьох століть, то позитивне право перебуває в тісному контакті з конкретною правовою ситуацією і, користуючись підвалинами, котрі закладає природне право, за відповідних умов, повертає останнє до «енергії» життя.

Доведено, що глибинне осмислення права і закону має бути спрямоване на пошук особливостей, а не відмінностей, з метою досягнення ефективного способу їх інтеграції, в чому й полягає завдання науки майбутнього. Право і закон є бінарним відображенням правової реальності, адже, в органічному симбіозі вони становлять зміст правової реальності, організують та упорядковують правові відносини як динамічний елемент правової системи.

Дія закону безпосередньо та цілковито впливає на правову реальність та регулює її. Моделюючи категорії та їх властивості, за допомогою індукування-дедукування закону, можна отримати акумуляцію правової реальності, а з правової реальності – новітній парадигмальний зміст закону, що регулює режим деструктивізму і морально-екзистенційний простір сучасного буття.

У підрозділі 5.2 *«Законність як шлях матеріалізації ідеалу правової реальності у громадянське суспільство та демократичну державу»* осмислено і обґрунтовано те, що об’єднує високоорганізоване громадянське суспільство в дії панування права та законності як спрямованість на правову державу.

Доведено, що законністю є сукупність вимог, гарантій, що забезпечують порядок у державі. Зміст законності полягає в необхідності суворого, абсолютного і конкретного дотримання всіма суб’єктами права усіх приписів закону та інших нормативно-правових актів.

Громадянське суспільство та правова держава – це два сучасні взаємозумовлені процеси. І саме громадянське суспільство стимулює передумови для конструювання правової держави, а законслухняність виступає принципом, режимом та гарантією їхнього забезпечення. Бінарні поняття «громадянське суспільство» та «правова держава», а також принцип законності варто розглядати в глобалізованому універсумі правового по-

рядку. Це поняття піддається природно-правовому розумінню, на відміну від терміну «законослухняність», який акумулює позитивістське розуміння.

Обґрунтовано, що змістом функціонування громадянського суспільства є максимальна новітня просвіропейська модель реалізації правового статусу особи, тобто всі особи приватного і публічного права в межах громадянського суспільства повинні максимально дотримуватися, виконувати й використовувати комплекс своїх прав та обов'язків, а компетентні і уповноважені на те особи – максимально результативно і справедливо та відповідально здійснювати правозастосовувальну діяльність.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі, на основі одержаних наукових та практичних результатів, розв'язано задекларовану наукову проблему теоретичної та практичної значущості і перспективи філософсько-правового виміру закону у структурі правової реальності. Розв'язанню задекларованої в дисертації проблеми сприяли філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи дослідження, за допомогою яких обґрунтовано достовірні результати, що мають якісні та кількісні показники виміру закону у структурі правової реальності.

Головні наукові та практичні результати є такими:

1. Для з'ясування глибинної сутності правового закону як одиниці правової реальності та запоруки правопорядку розглянуто передовсім його загальнонаукове значення. Категорію «закон» юриспруденція запозичила з природничих наук, де вона передбачає сталість певного рівня, що відповідає конкретному етапу розвитку природного чи соціального організму.

Попри значну кількість науково-дослідницької літератури із задекларованої проблематики, визначення місця та ролі закону в загальній структурі правової реальності не втрачає актуальності у зв'язку із глобалізаційним перебігом суспільного життя та об'єктивною і постійною зміною правових відносин, а відтак зміною законів.

2. Дослідження закону в структурі правової реальності як онтологічного виміру соціальної взаємодії здійснено на основі авторської методології. В основу пошукової роботи покладено комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-правових методів. Основними методами, завдяки яким було вирішено поставлені пізнавальні завдання були: методи єдності історичного та логічного, частини і цілого; синергетичний, герменевтичний, структурно-функціональний, компаративістський методи, методи аналізу і синтезу, аналогії тощо.

При дослідженні правової реальності, як онтологічного феномену, доцільно послуговуватися специфічним понятійно-категоріальним апаратом, що дозволяє здійснити диференціацію понять «правова реальність», «правова дійсність» та «правове життя».

Структурними елементами правової реальності є: система права та її складові, закон (нормативно-правовий акт,); правова ідеологія в компонентарному зрізі; правова діяльність; а також правові традиції, правова спадщина, праворозуміння, правовий менталітет, правові тенденції, прогнозування тенденцій розвитку права тощо.

Соціальні процеси, що впливають на формування правової культури громадян обумовлені станом правової реальності. Право в контексті юридичної характеристики – це критерій юридичної правомірності, своєрідна ознака того, що кожна людина має право на активну діяльність і правомірну бездіяльність.

Першоджерелом правової реальності є певна концепція, у якій відображається світ права, що ґрунтується на конкретно сформованих та ілюстрованих правових феноменах. Правова реальність, як ідеальне явище, є частиною світової реальності, способом організації соціального і правового життя, а також, буття людини.

3. Закон у структурі правової реальності трактується як інтелектуально-правова дія, а також, категорія, що теоретично фіксує і функціонально забезпечує у правовій реальності підпорядкування людини правилам і нормам певного суспільства.

Структура правової реальності передбачає сукупність суспільнозначущих явищ із притаманними їй правовими смислами та формами. Проте бінарність правової реальності допускає, також, протиправні дії.

У філософсько-правовому розумінні поняття «правова реальність» розглядається у двох значеннях: широкому і вузькому. У широкому – це сукупність правових феноменів: правових норм, правових інститутів, правовідносин, правових концепцій тощо. У вузькому – правові норми (нормативізм), або правові відносини (соціологічна юриспруденція), або правові переживання та емоції (психологічна школа права).

Центральним елементом правової реальності є ідея права, що еволюціонує у правову цінність, котра втілюється у правових принципах, шляхом схвалення та багаторазового повторення.

Цінність ідеї права в тому, що вона є певним взірцем, проектом права і разом з правовою цінністю та правовим принципом формує природно-правове підґрунтя правової реальності, а об'єднуючись із правовою системою становить позитивно-правовий прошарок.

4. Фундаментальні засади побудови правового закону визначають порядок у суспільстві, який є легітимним в контексті соціальної згоди. Законодавець при створенні закону, надає йому винятково стереотипізовану та суворо визначеної форми, а це означає, що воля законодавця є відображенням права та засобом його об'єктивізації.

На основі того, що закон – це нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади або народу, який регулює найбільш значущі відносини, що втілює права і свободи людини, її пріоритети і цін-

ності та має вищу юридичну силу в правовій системі, доцільно стверджувати, що розуміння суті закону залежить від розуміння суті права, яке завжди перебуває під впливом ідей, що сформувались у філософсько-правовій традиції – позитивістське або природно-правове розуміння закону і права.

Сьогодення вимагає переосмислення феномену цінності людини, усвідомлення важливості визнання її прав і свобод в контексті вимог громадянського суспільства, що є наступним етапом прогресивного розвитку сучасного суспільства. Це сприяє переосмисленню змісту права яке перестало сприйматись лише як право влади і поступово почало утверджувати себе насамперед як право людини. В ідеалі процесі реалізації природних функцій державою та громадянським суспільством відбувається за принципом синергетики.

5. Право і закон взаємозумовлені з моменту їх виникнення, при тому, що право генетично передує юридичному закону. Зовнішній примус і обов'язковість є однією із основних ознак закону, виходячи з якої, попри те, що закон є нормативним елементом права та акумулює у собі усі ознаки і властивості права, він є правовим явищем, певною формою вираження права.

Закон завжди повинен бути правовим. До основних ознак правового закону варто віднести: забезпечення реалізації справедливості; показник свободи людини та громадянина у суспільстві; втілення потреб, інтересів кожного індивіда; реалізація волі народу, закріплення і проголошення прав та свобод, честі і гідності людини; відповідність нормам Конституції.

6. Право є основним засобом регулювання суспільних відносин, що концептуально відтворює завдання, функції, проєкції суспільного регулювання. Світоглядний аспект досліджуваної проблеми зумовлює вивчення права в межах філософсько-правового дискурсу, де акцентується увага на тому, що в центрі правової реальності є людина, як основний та беззаперечний суб'єкт правовідносин.

Формування правової свідомості і світогляду людини не залежить ні від процесу правотворчості, ні від суспільних правовідносин, що повинні ґрунтуватися на принципі дотримання «букви» закону. Правова відповідальність особи формується не тільки на основі дотримання закону через примусові заходи, а і через усвідомлення правових цінностей, що притаманні конкретному суспільству.

Пріоритетом сучасного правового світогляду, в процесі формування правової свідомості у сучасному демократичному суспільстві є права і свободи людини, їх дотримання та захист. Вплив закону на формування свідомості і правосвідомості індивіда залежить як від ефективності та результативності механізму правового регулювання, а також, від правової культури особи.

Правосвідомість як складова правової культури є одним з основних елементів правового впливу, адже правосвідомість є як елементом впливу так і регулятором суспільних відносин.

Через те, що правова свідомість є певною сукупністю уявлень, поглядів та переконань, вона характеризує соціальну практику як частину емпіричної діяльності, в процесі якої формується суб'єктивне ставлення громадян до чинного права та наявних прав і обов'язків, справедливості і несправедливості норм права, сутності і принципів правової організації суспільства, почуттів, настроїв, емоцій, пов'язаних з оцінкою існуючого правового режиму.

7. Методологічне обґрунтування змін парадигми правової проблематики обумовлює розуміння процесів, що притаманні правовій реальності. Це дає можливість обґрунтувати некоректність уявлень про закон у межах проблеми верховенства права або порушення правових норм. Поняття «правова реальність» не тотожна поняттям «правова реальність» та «буття права». Перша категорія охоплює, за змістом, не лише правові процеси, але є дотичною до соціальної діяльності людини. Правова реальність функціонує повсякчас і проявляється у процесі правової соціалізації особи, стимулюючи дотримання нею (особою) соціальних норм як певних зовнішніх чинників, котрі впливають на людину з метою формування її внутрішнього світу.

Правова реальність охоплює буття людини та впливає на формування правової культури через механізми усвідомлення людиною значення правових установок в процесі її соціалізації. Правова культура взаємодіє з правом, оскільки останнє виступає регулятором суспільних відносин між людьми, які наділені свідомістю та волею.

На основі онтологічного підходу, право є моделлю загальних уявлень про світ та закономірності його розвитку, які безпосередньо впливають на людину. Правову реальність доцільно трактувати на основі природно-правового та позитивно-правового підходів.

Трактування сутності та поняття права і закону через спільні і відмінні властивості дозволяє охарактеризувати право з позиції онтології (вчення про буття), гносеології (вчення про пізнання), а також, аксіології (вчення про цінності).

8. Осмислення права і закону спрямоване на пошук структурних моделей правової реальності. Право і закон забезпечують наповнення правової реальності змістом та формою.

Правова реальність є складним та багатоаспектним конструктом. Правова реальність komponується безпосередньо з правовою свідомістю, ідеологією, а також засвоєнням у людини культурних і правових цінностей, що, забезпечує формування соціально-правової поведінки. Правова реальність обумовлює певне осмислення та розуміння окремих правових аспектів соціально-правового буття, що ефективно впливають на організацію правового життя суспільства. Право, за своєю природою, пов'язане з особливістю суспільного життя, адже суспільство виступає платформою для реалізації правової реальності.

Зважаючи на те, що право є основою правової реальності, суспільство є основою зародження самого права як соціальної норми.

Правовідносини – це: особлива ланка, що об'єднує людей за допомогою суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; невіддільна частина правової реальності, котра тісно взаємодіє з усіма суспільними відносинами; одні з головних суспільних відносин, що регулюються і регламентуються нормами права.

Найважливіше значення правовідносин полягає в тому, що вони перетворюють загальні правила, встановлені правовими нормами, у конкретно виражені права й обов'язки суб'єктів суспільних відносин. Потрібно чітко розрізнити положення закону і сукупність правових норм. Є всі підстави допускати, що правові норми – це такі норми, які створені за певними моделями з використанням визначених джерел і наділені специфічними й різноманітними властивостями, зокрема правовим примусом.

9. Демократичні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, докорінно змінили роль права і надали йому значимості як ціннісному орієнтуру. Сутність права проявляється в ідеях, теоріях, нормах, інститутах, у тому числі, людських діях та відносинах, що утворюють сферу правової реальності. Розуміння права в онтологічному аспекті уможливорює осмислення структури правової реальності.

Щодо впливу закону на структуру правової реальності, то правова реальність є частиною суспільної реальності, впливає на формування громадянського суспільства та правової держави. Взаємопов'язаність і взаємодоповнюваність трьох аспектів правової реальності (правотворчість, правореалізація, охорона права), сприяють розвитку суспільних відносин.

Процеси зародження, розвитку і функціонування права безпосередньо пов'язані з правовою свідомістю, що є основою правової ідеології держави, сутність якої – прагнення забезпечити права і свободи людини та громадянина.

10. Філософсько-правовий інструментарій уможливорює дослідження впливу закону на правову реальність, правовідносини, правову ментальність, правові норми та дозволяє висновувати, що закон у структурі правової реальності безпосередньо легітимізує діяльність суспільно-державних інститутів і впливає, за допомогою права, на формування суспільних відносин та правовідносин.

Правова реальність реалізується у процесах, пов'язаних із реалізацією права. Право фактично «охоплює» усі сфери людського життя і впливає на соціальну, моральну, і ціннісну структури суспільного життя.

Правова реальність – це самостійна, комплексна правова категорія, що відображає зміст і сутність правових явищ та у належному фіксованому вигляді репрезентує буття права в конкретному історичному часі, а також, у просторі загалом.

В межах філософсько-світоглядних дисциплін правова реальність утворює своєрідний цілісний універсум правових явищ та процесів. Правова реальність охоплює: по-перше, правову дію, по-друге, правові відносини; по-третє правовий зміст суспільної реальності; по-четверте, засоби моделювання і прогнозування правової поведінки.

Гармонійна взаємозалежність правової реальності, громадянського суспільства та демократичної держави у контексті соціальної взаємодії, сприяє формуванню правослухняної поведінки громадян.

11. Правова реальність залежить від домінуючого типу праворозуміння: природно-правового або позитивістського.

Філософсько-правовий підхід передбачає плюралістичне розуміння змісту правової реальності, а розмежування права на природне та і позитивне зорієнтоване на пошук основ правової реальності.

Компонентами правової реальності є не тільки правові феномени, але й сенс, зміст, прагнення, ідеали. Закон є дійсністю соціальних і правових відносин що має правову форму, спрямовану на системне продукування нормативно-правових приписів, конструювання зв'язків між ними та нормативно-правовими актами загалом.

Згідно особливостей розуміння права і закону, типів праворозуміння по-різному осмислюють властивості права, і поняття «закон», адже термін «праворозуміння» охоплює всю сукупність загальнотеоретичних понять і визначень, які належать до правової реальності.

Загалом, закон є дійсністю соціальних і правових відносин що супроводжуються правовим оформленням, спрямованим на системне викладення нормативних правових приписів, конструювання зв'язків між ними та нормативно-правовими актами.

12. Правове регулювання охоплює діяльність суспільних інститутів. Головними шляхами забезпечення нормативності права та реалізації правових цінностей є процес легітимації права (через добровільне виконання правових імперативів завдяки впевненості соціальних суб'єктів у їх правильності, цінності й необхідності) та державний примус (через систему покарання і примусу до бажаної поведінки).

Зазначені способи забезпечення нормативності права можуть взаємозумовлювати й доповнювати один одного, адже, право охоплює суспільну систему як єдине ціле – координує дії суб'єкта, визначає особливості процесу, організовує її функціонування тощо.

Природно-правова категорія правового впливу і позитивно-правова категорія закону є основою структури механізму дії права. Правовий вплив та правове регулювання та категорія, що їх об'єднує, тобто «дія права», реалізуються завдяки формам, етапам та засобам впливу. Зміст правової форми дії права проявляється у здатності врегульовувати правовідносини завдяки встановленню правового статусу особи, тобто наданню відповід-

ним категоріям осіб певних прав та покладанню на них визначених обов'язків.

З'ясовано, що дія права виявляється у взаємозв'язку правового впливу та правового регулювання. Вона ґрунтується на природно-правових цінностях (правових принципах), і реалізується завдяки юридичним засобам – нормам права.

13. В контексті задекларованої проблематики і окреслених завдань, при дослідженні впливу закону на формування структури правової реальності необхідно акцентувати увагу на взаємозв'язку природного та позитивного права. Розмежування права на природне і позитивне зорієнтоване на пошук основ правової реальності. Згідно норм природного права, сукупність апіорних моральних вимог, пропонується позитивному праву як критична інстанція, що дає моральну оцінку позитивному праву з огляду на його справедливість чи несправедливість. Природне право акцентує увагу на правових цінностях, які за своєю природою набувають характеру загальнолюдських і, по-суті, є філософсько-правовими.

Глибинне осмислення права і закону має спрямовуватися на пошук ефективного способу інтеграції природного та позитивного права.

Вплив правового знання на правову практику доводить, що закон необхідно інтерпретувати як рафіновану форму, правила поведінки з мінімальною кількістю варіантів дій адресата.

14. Громадянське суспільство та правова держава – це два взаємообумовлені явища. Громадянське суспільство забезпечує динамізм і передумови для конструювання правової держави, а законослухняність є принципом, що забезпечує буття правової держави.

Поняття громадянського суспільства та правової держави, а також принцип законослухняності доцільно розглядати в універсумі правопорядку.

Змістом функціонування громадянського суспільства, через забезпечення правопорядку є максимальна реалізація правового статусу особи, законності та правомірності.

Феномен громадянського суспільства – це черговий етап прогресивного розвитку сучасного соціуму. Здебільшого, цей феномен пов'язаний з фактом усвідомлення цінності людини, усвідомлення важливості визнання її прав і свобод.

15. Почуття необхідності організації суспільних відносин в межах справедливого порядку, або правопорядку, прагнення до гармонійної практичної реалізації норм правової реальності, «поєднання» очікувань, установок і оцінок індивіда в когнітивному і афектному ставленні до держави і права, а також, сприяння «соціально-доброзичливій» поведінці – результат природно-правового мислення, що закладатиметься у нормах позитивно-правового поля держави.

Правомірність означає відповідність нормам природного права і закону. З цією метою створюється ряд соціальних інститутів, які не допуска-

ють безладу, підтримують соціальний порядок – система державної влади, правові інститути, політичні організації.

Громадянське суспільство стимулює передумови для конструювання правової держави, а законслухняність виступає принципом, режимом та гарантією їхнього забезпечення.

Сучасна ідеологія держави основана на культивативі правової домінанти в суспільному й державному житті. Натомість важливо, щоб держава «відштовхувалася» від природно-правових ідей формування і функціонування суспільства і на їх основі «творила» позитивне право. Причиною несприйняття або ж неналежного сприйняття населенням держави позитивного права, закону є його відмежування як нормативної системи від його ж природної і моральної основи.

У структурі української правової реальності сучасні ідеї і цінності правової держави покликані сприяти розвитку правового суспільства, що відповідає сучасним правовим вимогам щодо захисту прав і гідності людини.

Закон у структурі правової реальності, в онтологічному вимірі соціальної взаємодії, набуває змісту в контексті постійного і системного аналізу тенденцій правової практики.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Савенко В. В. Закон у структурі правової реальності: монографія / В. В. Савенко. – Тернопіль: Астон, 2015. – 459 с.
Кельман М. С. Рецензія на монографію В. В. Савенка «Закон у структурі правової реальності» / М. С. Кельман // Митна справа. – № 5. – Ч. 2. – 2015. – С. 377–378.
Бисага Ю. М. Рецензія на монографію В. В. Савенка «Закон у структурі правової реальності» / Ю. М. Бисага // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – Вип. № 35. – Ч. 1. – 2015. – С. 169–170.
2. Савенко В. В. Філософські аспекти визначення онтологічної природи правового закону / В. В. Савенко // Митна справа. – Спеціальний випуск 2. – 2013. – С. 33–37.
3. Савенко В. В. Соціальний капітал як онтологічна передумова виникнення та утвердження закону у правовому вимірі демократичного суспільства / В. В. Савенко // Митна справа. – № 1. Ч. 2. – Кн. 2. – 2014. – С. 254–258.
4. Савенко В. В. Правова поведінка в умовах правової реальності сучасного соціуму / В. В. Савенко // Митна справа. – № 5. – Ч. 2. – Кн. 2. – 2014. – С. 139–143.

5. Савенко В. В. Історіософське бачення явища громадського суспільства: антична та середньовічна правова реальність / В. В. Савенко // Митна справа. – № 6. Ч. 2. – Кн. 1. – 2014. – С. 97–102.

6. Савенко В. В. Філософсько-правове осмислення природного права та юридичного позитивізму: компаративний аналіз проблеми / В. В. Савенко // Право і суспільство. – № 6–2. – Ч. 2. – 2014. – С. 48–53.

7. Савенко В. В. Експлікація теоретико-пізнавальної природи закону як основи права / В. В. Савенко // Право і суспільство. – № 3. – Ч. 3. – 2015. – С. 56–60.

8. Савенко В. В. Концептуальне осмислення юридичної природи права та його вплив на правові системи / В. В. Савенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – Вип. 4. – Т. 1. – 2014. – С. 52–56.

9. Савенко В. В. Вплив закону на формування правосвідомості людини у громадянському суспільстві / В. В. Савенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – Вип. 6–1. – Т. 1. – 2014. – С. 62–65.

10. Савенко В. В. Роль правової культури у формуванні правової поведінки людини в громадянському суспільстві / В. В. Савенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки – Вип. 1. – Т. 4. – 2015. – С. 220–223.

11. Савенко В. В. Правова реальність як форма організації деонтологічного буття сучасного соціуму / В. В. Савенко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія: Право та державне управління. – 2014. – № 3–4. – С. 111–116.

12. Савенко В. В. Структурно-функціональний аналіз правової реальності як філософсько-юридичної категорії / В. В. Савенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – Вип. 29. – Т. 2. – 2014. – С. 269–272.

13. Савенко В. В. Закон як засіб правового регулювання суспільних відносин у державі / В. В. Савенко. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – Вип. 31. – Т. 3. – 2015. – С. 147–150.

14. Савенко В. В. Екзистенційне обґрунтування юридичної природи закону як нормативної основи правової системи суспільства / В. В. Савенко // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки. – 2014. – № 4(1). – С. 22–28.

15. Савенко В. В. Правова реальність як відображення буття права / В. В. Савенко // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – № 1(1). – С. 9–14.

16. Савенко В. В. Історіософський аспект формування громадянського суспільства в умовах правової реальності Європи та світу нової доби / В. В. Савенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – Вип. 10 – 1. – Т. 1. – 2014. – С. 35–38.

17. Савенко В. В. Право як інтегруючий феномен ціннісно-нормативної структури правової реальності / В. В. Савенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – Вип. 12. – Т. 1. – 2014. – С. 29–31.

18. Савенко В. В. Нормативний аналіз впливу закону на детермінацію поведінки особи / В. В. Савенко // Юридичний вісник. – 2015. – № 1/2. – С. 18–22.

19. Савенко В. В. Правова реальність як структурована площина реалізації права / В. В. Савенко // Філософські та методологічні проблеми права. – 2015. – № 1–2. – С. 57–68.

20. Савенко В. В. Порівняльний аналіз концептів «Право» та «Закон» як елементів правової реальності / В. В. Савенко // Молодий вчений. – 2016. – № 8 (35). – С. 107–109.

21. Савенко В. В. Імплементация закону у правосвідомість громадянина / В. В. Савенко // Публічне право. – 2016. – № 3 (23). – С. 241–246.

22. Савенко В. В. Компаративізм права та закону як структурних складових правової реальності / В. В. Савенко // Журнал східноєвропейського права. – 2016. – № 31. – С. 74–79.

23. Савенко В. В. Філософсько-правова концептуальність закону в структурі правової реальності / В. В. Савенко // *Legea și Viata – Noiembrie 2014.* – Chișinău. – Republica Moldova, 2014. – S. 103–107.

24. Савенко В. В. Історіософський аналіз проблеми співвідношення права та закону в стародавній та античний періоди розвитку суспільства / В. В. Савенко // *Jurnalul juridic national: teorie și practică* – № 5(9). – Chișinău. – Republica Moldova, 2014. – S. 32–35.

25. Савенко В. В. Закон як форма відображення юридичної природи суспільних відносин в державі / В. В. Савенко // *Jurnalul juridic national: teorie și practică.* – № 1 (11). – Chișinău. – Republica Moldova, 2015. – S. 25–28.

26. Савенко В. В. Правовідносини як форма відображення юридичної природи суспільних відносин в державі / В. В. Савенко // *Evropský politický a právní diskurz.* – V. 2. – Iss. 2. Brno. – Česká republika, 2015. – S. 148–152.

27. Савенко В. В. Правова поведінка в умовах правової реальності соціуму / В. В. Савенко // *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави: Міжнар. наук.-практ. конфер.* – Запоріжжя, 2014. – С. 288–291.

28. Савенко В. В. Філософсько-правова концептуальність закону в структурі правової реальності / В. В. Савенко // *Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення: Міжнар. наук.-практ. конфер.* – Одеса, 2014. – С. 138–15.

29. Савенко В. В. Історіософський аналіз проблеми співвідношення права та закону в античний період розвитку суспільства / В. В. Савенко // *Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні: Всеукр. наук.-практ. конфер.* – Одеса, 2014. – С. 39–42.

30. Савенко В. В. Право як інтегруючий феномен ціннісно-нормативної структури правової реальності / В. В. Савенко // Право, суспільство і держава: форми взаємодії: Міжнар. наук.-практ. конфер. – Київ, 2015. – С. 125–128.

31. Савенко В. В. Правова реальність як форма організації деонтологічного буття сучасного соціуму / В. В. Савенко // Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки: Міжнар. наук.-практ. конфер. – Кривий Ріг, 2015. – С. 211–214.

32. Савенко В. В. Структурно-функціональний аналіз правової реальності як філософсько-юридичної категорії / В. В. Савенко // Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику: Міжнар. наук.-практ. конфер. – Донецьк, 2015. – С. 22–24.

33. Савенко В. В. Закон як відображення системи правовідносин в державі / В. В. Савенко // Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення: Міжнар. наук.-практ. конфер. – Дніпропетровськ, 2015. – С. 229–231.

34. Савенко В. В. Нормативний аналіз впливу закону на детермінацію поведінки особи / В. В. Савенко // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: Міжнар. наук.-практ. конфер. – Ужгород, 2015. – С. 188–191.

35. Савенко В. В. Роль правової культури у формуванні правової поведінки людини в громадянському суспільстві / В. В. Савенко // Юридична наука в ХХІ столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень: Міжнар. наук.-практ. конфер. – Запоріжжя, 2015. – С. 161–164.

36. Савенко В. В. Порівняльний аналіз концептів «Право» та «Закон» як елементів правової реальності / В. В. Савенко // Людина і закон: публічно-правовий вимір: Міжнар. наук.-практ. конфер. – Дніпро, 2016. – С. 99–102.

37. Савенко В. В. Імплементція закону у правосвідомість громадянина / В. В. Савенко // Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Всеукр. наук.-практ. конфер. – Херсон, 2016. – С. 117–122.

38. Савенко В. В. Правова поведінка як детермінанта суспільної активності особистості в умовах сучасного соціуму / В. В. Савенко // Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов: Междунар. науч.-практ. конфер. – Кишинёв, Республика Молдова, 2014. – Ч. 1. – С. 54–56.

39. Савенко В. В. Правова реальність як відображення буття права / В. В. Савенко // Právna veda a prax v treťom tisící: Medzinárodná vedecká konferencia. – Košice, Slovenská republika, 2015. – S. 22–25.

40. Савенко В. В. Компаративізм права та закону як структурних складових правової реальності // Development of legal regulation in east Europe: Experience of Poland and Ukraine. – Sandomierz, Poland, 2017. – S. 30–33.

АНОТАЦІЯ

Савенко В. В. Закон у структурі правової реальності: філософсько-правовий аналіз. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2017.

У дисертації здійснено першу спробу комплексного дослідження закону у структурі правової реальності.

Доведено, що в концепції взаємозв'язку закону та правової реальності, простежується беззаперечний зв'язок права і закону з моменту їх виникнення, хоча ці соціальні явища різноспрямовані. Право передує юридичному закону, як певному синергетичному продукту людської творчості, що залежить від волевстановлюючого акта законодавця. Завдяки зовнішній примусовій обов'язковості, однією з основних ознак юридичної норми є уможливлення реалізації змісту права. Закон, як правило, виступає нормативним елементом права, тому повинен містити всі ознаки і властивості права, як у персоніфікованій, так і в глобалізованій реальності. Закон, що є актом законодавця, незважаючи на його ефективність як форму правотворення, за своєю суттю є суб'єктивним вираженням права. Тому, закон реалізується у структурі правової реальності, через судження, поняття в конкретних випадках чи справах. За термінологічною суттю закон не здатний врегулювати всі суспільно-необхідні ситуації, котрі виникають чи можуть виникнути у суспільстві.

Ключові слова: закон, право, суспільство, держава, реальність, правова реальність, філософія, філософія права.

АННОТАЦИЯ

Савенко В. В. Закон в структуре правовой реальности: философско-правовой анализ. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2016.

В диссертации осуществлена первая попытка комплексного исследования закона в структуре правовой реальности.

Доказано, что в концепции взаимосвязи закона и правовой реальности, прослеживается бесспорная связь права и закона с момента их

возникновения, хотя эти социальные явления разнонаправленные. Право предшествует юридическому закону, как определенному синергетическому продукту человеческого творчества, зависит от волеустановленного акта законодателя. Благодаря внешней принудительной обязательности, одним из основных признаков юридической нормы является возможность реализации содержания права. Закон, как правило, выступает нормативным элементом права, поэтому должен содержать все признаки и свойства права, как в персонифицированной, так и в глобализированной реальности. Закон, является актом законодателя, несмотря на его эффективность как форму правотворчества, по своей сути является субъективным выражением права. Поэтому, закон реализуется в структуре правовой реальности, через суждения, понятия в конкретных случаях или делах. По терминологической сути закон не способен урегулировать все общественно-необходимые ситуации, которые возникают или могут возникнуть в обществе.

Ключевые слова: закон, право, общество, государство, реальность, правовая реальность, философия, философия права.

SUMMARY

Savenko V.V. The law in the structure of legal reality: philosophical and legal analysis. – Printed as manuscript.

The thesis for the scientific degree of Doctor of Law in speciality 12.00.12 – philosophy of law. – Lviv Polytechnic National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2017.

The thesis presents a first attempt at a comprehensive study of law in the structure of legal reality.

The thesis is determined that the law reflects the reality of the legal structure of the company as a platform for the implementation of legal reality. If we start from the idea that the right is the founder of the legal reality that the society is the basis of the origin of the right to a social norm. Therefore, it is advisable to state that the sense of justice is sure to involve the law because: firstly, legal – categorical condition of legality; secondly, the law affects the formation of justice. Thus, epistemology legal reality underscores the importance of legal codes, as the objective criteria for its axiological dimension. In the end, it was the importance of stepping up legal codes in social being, and reflected the law in the structure of legal reality. In domestic philosophical and legal science the research the nature and specificity of philosophical and legal approach to the study of law in place of the legal structure of reality. Understanding the essence of the phenomenon of law in the legal reality of deepening awareness of the fact that the law is linked to the existence of a number of laws that have a significant impact on the existential dynamic space in public life.

Proved that the conception of the relationship of law and legal reality, there is an explicit link of law from the moment of their appearance, but this

multidirectional social phenomenon. Right in its objective precedes the advent of legal law, as some product of human creativity, original volitional act of legislature. Through external binding forced one of the main features of the legal rules and the possible implementation of the essence of law. The law generally favor regulatory element of law and should include all the features and properties of law, and personalized, and in a wide reality. The law, which is the first act of the legislator, despite its effectiveness as a form of lawmaking, is essentially a subjective expression rights. Therefore, in our view the law as a single concept implemented in the structure of legal reality through judgments, concepts in specific cases or cases. Thus, by its very nature law terminology is not able to resolve all socially necessary situations which arise or may arise in societies.

Proved that the problem of the structure of legal reality generally treated in two ways: first, within the social life benefits over public opinion containing forms of justice and law, all legal and other legal effects and phenomena; Secondly, within objection is ideological dimension of law, treating them merely as a social compulsion high. This makes it possible to figure out the probability of the existence of the law in reality, despite the fact that they generated sense of justice that confirms the thesis according to which the law still is one of the structural elements of reality, not just legal, but legal existence.

Key words: laws, regulations, society, the state, the reality is, the legal reality, philosophy, philosophy of law.

Підписано до друку 16.11.2017 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 1,9.
Зам. № 302. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 255-49-14, (032) 261-24-15
e-mail: pais@mail.lviv.ua; <http://www.pais.com.ua>